

Retsbevidsthed og social normering i Grønland før den europæiske kolonisation – grønlandsk retshistorie

MORTEN NORNILD

Abstract

This legal-historical inquiry examines legal consciousness and social normativity in pre-colonial Kalaallit Nunaat (Greenland), advancing the thesis that a dynamic array of customary norms—functionally equivalent to juridical rules in small-scale societies devoid of hierarchical authority or sovereign enforcement—sustained viable communal orders geared toward survival imperatives. These norms, evidenced through detailed regulation of property (e.g., first-occupancy principles for land and renewable resource territories marked by cairns or usage continuity, private ownership of movables such as kayaks, tools, weapons, tents, and dogs, nuanced partage of hunt proceeds prioritizing the initial harpooner or spear-owner while fostering egalitarianism, and lost property return obligations), family law (e.g., pragmatic, non-ritualized marriages arranged via family heads, polygyny among skilled hunters with hierarchical co-wife arrangements, incest taboos, a system of patrilineal inheritance favouring the eldest capable sons with maintenance duties for widows and minors, and contagion-avoidant corpse removal), criminal sanctions (e.g., blood feuds as expected retaliatory justice destabilizing settlements, differentiated homicide categories permitting preventive, merciful, or witchcraft-related killings while proscribing lust murder, tolerated necessity theft from communal depots, and punitive violence or shaming for egregious violations), and procedural mechanisms (e.g., song duels adjudicated by audience laughter as reputational shaming, teasing for minor disputes), evinced a robust proto-legal consciousness attuned to communal approbation and disapprobation.

Indledning

Dette retshistoriske rids forsøger at give en oversigt over forskellige typer af regulering til opretholdelse af overlevelsedygtige samfund med en grad af normeret orden i det førkoloniale Kalaallit Nunaat. Her var der ikke egentlige *retsregler* forstået som bindende normer etableret eller direkte udstedt af en overmyndighed, fordi befolkningen før 1721 ikke var underlagt en formel hierarkisk struktur. Der var ikke en kollektiv leder, en fyrste, endsigende råd eller andre kollektive organer, som formelt havde beføjelser overfor de øvrige indbyggere,¹ men *ordnede, normerede samfund* har der utvivlsomt været tale om, og dermed giver det vel mening i en retshistorisk kontekst at betegne de sociale normer som en slags *juridiske skikke*.

Finn Gad antager, at der i Grønland før kolonisationen herskede en slags "naturretlig" tilstand med en vis "selvgroet" retstradition.² Denne artikel vil advokere for, at der i Grønland i høj grad var en retsbevidsthed før kolonisationerne, og at denne retsbevidsthed bestod af viden om nogle dynamiske normer, som var egnede til at opretholde den nødvendige orden i de daværende samfund.

I en indledende erkendelse af, at denne artikels begrebsanvendelse helt umiddelbart vil gøre sig skyldig i en form for kulturrelativisme, afvises det straks, at der tillige er tale om etnocentrisme. Den sammenlignende brug af begreber og betegnelser fra den retlige vestlige verden er alene et pædagogisk værktøj til at tydeliggøre enkelte reguleringsområder, eksempelvis "familieret", "procesret", "kriminalret" med flere.

Der er naturligvis endvidere blot tale om et indledende arbejde omkring retsbevidstheden og ordenen i den senere periode af det førkoloniale Kalaallit Nunaat, idet en samlet og dækkende beskrivelse af kulturens ordensforhold vil kræve meget mere plads, end der er til rådighed for denne korte redegørelse. Fremstillingen kunne på den baggrund lige så vel have været betitlet "Udvalgte

1. Der kan måske spekuleres i, om tidens åndelige vejleder, bindeleddet mellem mennesker og overnaturlige magter, den grønlandske *angakkoq* repræsenterede en form for spirituel ledelse, som enten bekræftede eller konstruerede visse sociale normer af mere moralsk karakter.

2. Gad 1974, 140.

områder for samfundsregulering gennem social normering i det førkoloniale Kalaallit Nunaat”.

Kildematerialet består hovedsageligt af mundtlige overleveringer nedskrevet af europæerne. Dog repræsenterer særligt det østgrønlandske materiale en særlig autenticitet, fordi området helt frem til 1880'erne kun i ringe grad var påvirket af kolonisering. Kildemæssigt har det været værdifuldt, måske endda helt afgørende, at kunne se de mange eksempler fra Østgrønland bekræftet af eller suppleret med særligt den tidligste juridiske fremstilling vedrørende Vestgrønland, to latinsksprogede afhandlinger af Janus Høyer fra 1700-tallet.³

Social normering – en kildemæssig sikker og velkendt reguleringsform

I det førkoloniale, grundlæggende familie- og bopladsorganiserede Kalaallit Nunaat har der ikke været egentlige retsregler, der kunne gennemtvinges ved magt af en overordnet og legitim autoritet.⁴ Alligevel har der været regler, som er blevet adlydt af enkeltpersoner, familier og bopladser, og som har fået det førkoloniale samfund til at fungere: ”Angmagssalikernes Samfundsliv er grunddet paa Regler, hvis Tvang de stiltiende anerkender som lovmæssige, og hvis Overtrædelse udsætter dem for Samfundets Misbilligelse,” skrev Gustav Holm og Johan Petersen om Østgrønland.⁵ Disse regler strukturerede samfundet og gjorde det egnet til overlevelse og fortsat udvikling. Reglerne angav den ønskelige eller forventede adfærd i en familie, på bopladsen eller i et møde mellem befolkningsgrupper fra forskellige bopladser. Den slags regler vil vi i dag kalde *social normer*.

I de følgende afsnit behandles nogle fundamentale, bærende, sociale normer for det førkoloniale samfund, som alle har det til fælles, at de ligner nutidige juridiske retsregler. Der er i denne fremstilling ikke blevet plads til en gengivelse af de mange sociale normer, som eksempelvis påbød uddeling af mad til trængende og det hermed forbundne ansvar, som i en sammenligning med vore dages normbetegnelser måske kan henføres til en form for socialret. På

3. Høyer 1756-1757. Jeg er Kathrine Kjærgaard stor tak skyldig for at have gjort mig opmærksom på Janus Høyer.

4. For en detaljeret udredning af retsbegrebets sproglige værdi i såkaldte *small-scale societies* henvises til Roberts 1976, 663-672.

5. Holm & Petersen 1921, 612.

samme måde er der heller ikke blevet plads til sociale normer, som i religiøs og væsentlig grad har styret de førkoloniale samfund, herunder de førkoloniale naturreligiøse forestillinger og *angakkuts* mange og vigtige roller.

Privat ejendomsret til jord (areal) i det førkoloniale Kalaallit Nunaat – et hjørne af privatret

”Der har ikke været nogen grønlandere, der samlede sine landsmænd som undersåtter,” skrev Robert Petersen i 1980, i hvad der vel i dag må betragtes som et mindre hovedværk angående førkolonial ejendomsret til arealer.⁶ Der var ingen suveræn med en overordnet ret til et helt område, og området kunne derfor heller ikke deles ud til nogen, sælges eller udstykkes med udgangspunkt i en sådan suveræns helt primære ret til landet. Petersen anførte videre, at der var et utal af andre grunde til ikke at operere med privat ejendomsret til areal, idet det ikke har været selve arealet, der har været interessant for datidens indbyggere, men derimod udnyttelsesmulighederne i henseende til jagt og fangst, de levende ressourcer, og derudover ville selve inddelingen i øvrigt frembyde ikke uvæsentlige praktiske udfordringer.

Ikke desto mindre ligner det dog klart, at der har eksisteret en social normering omkring det, vi i dag vil kalde privat ejendomsret til land (areal). Retten har dog sandsynligvis været knyttet til kontinuerlig brug af et bestemt område og dets ressourcer, i nogle tilfælde afmærket med pæle, stenringe eller andre tydelige symboler på anvendelse.⁷ Ophørte anvendelsen af et areal over nogle sæsoner, må det antages, at den normerede ejendomsret bortfaldt. Det synes således underforstået, at selve den initiale ret til et areal og dets udnyttelse principielt etableredes ved ”først-til-mølle”-princippet. Hvilken ”enhed” – en enkeltperson, familien, en mindre gruppe eller bopladsen – som principielt havde denne individuelle eller kollektive ret, må have varieret efter omstændighederne, men en normeret ejendomsret kan næppe have tilhørt en enhed større end bopladsen (og dens beboere og fællesskab).

At ejendomsretten til et areal i virkeligheden var socialt normeret for befolkningen, bekræftes også af, at sagn og myter fra Kalaallit Nunaat indeholder et ikke ubetydeligt antal drab på særligt enkeltpersoner, som er trængt ind

6. Petersen 1980, 5.

7. Petersen 1965, 107-124.

for at drive jagt på et område, som allerede var udnyttet af en tilstedeværende enhed – en boplads. Ønskede man som udefrakommende at deltage ved en fangstplads, måtte man sandsynligvis vente ude på vandet – i kajaker og konebåde – på at blive inviteret ind. Skete det ikke, måtte man sejle videre for ikke at krænke ejendomsretten.⁸ Den førkoloniale ejendomsret til jord og land må således have været en helt overvejende kollektiv ejendomsret tilhørende en mindre enhed.

Problemstillingen omkring ejendomsret til areal forekommer i øvrigt at have en form for fundamental langtidskonsekvens, idet jorden, grunden, åbenbart repræsenterer landet og derfor vel ikke kan undgå at skulle have en central plads i en kommende og helt selvstændig grønlandsk jura. Når en endelig forfatning for Grønland i fremtiden skal træde i kraft, må det være relevant at kigge på også den førkoloniale forståelse af det pågældende område – og lade sig inspirere af en kulturarv og få denne arv til at interagere med nutidens behov for udvikling og erhverv.

Ejendomsret til løsøre og fangstudbytte – et andet hjørne af privatret

Hvor ejendomsret til areal (land), jf. ovenfor, må have været en kollektiv ret baseret på vedvarende udnyttelse, forholder det sig anderledes med ejendomsret til det, vi i dag kender som løsøre. Det er veldokumenteret, at der i det førkoloniale Kalaallit Nunaat var privat ejendomsret til personlige effekter: klæder, redskaber, våben, værktøj, både (kajak og konebåde), telte og hunde. William Thalbitzer antyder, at måske også kvinder og børn i en eller anden form – men ikke som slaver – kunne siges at være mandens ejendom.⁹ Dette eventuelle ejerskab har dog under alle omstændigheder haft et tydeligt andet kendetegn end andet gods, hvor over man kunne have ret, idet retshistorien ikke kender eksempler på handel med kvinder¹⁰ og børn.

Lars Dalager skrev i sin tid, at "ingen grønslænder ejer in duplo af noget".¹¹ William Thalbitzer mente derimod at vide, at der ved bopladsen Sinattaq i

8. Dalager 1915 [1752], 11-13; Høyer 1756-1757, 11. Se også note 2.

9. Thalbitzer 1941, 638. Se også Rink 1871, 171-73.

10. Om end man kender i hvert fald ét eksempel, som gengivet nedenfor, om en "røvet" hustru.

11. Dalager 1915 [1752], 23.

Sermilik-fjorden var to unge brødre, som hver ejede to kajakker, og som både brugte dem som reserver, og – endnu vigtigere for dette afsnit – også lejede dem ud mod betaling.¹² Det forekommer umiddelbart mest sandsynligt, at der har været flere af disse tilfælde, hvor fangere har ejet måske ikke mange eksemplarer af en bestemt ting, men dog mere end en. Eksempelvis to kunne da bruges som en reserve, indgå i en byttehandel eller ligefrem sælges.

Som også afsnittet om tyveri nedenfor vil komme nærmere ind på, var der klare sociale normer for, hvad der kunne både anvendes og helt borttages af andre end den oprindelige ejermand, hvilket dermed også bekræfter eksistensen af en grundlæggende privat ejendomsret til løsøre. Uden ejendomsret intet tyveri.

Der synes umiddelbart at være en vis evidens for, at det førkoloniale Kalaallit Nunaat så eller definerede lån, gaver og handler lidt anderledes, end vi gør i dag.¹³ Man har kunnet sælge løsøre med kun delvist bindende virkning. Der har hersket en opfattelse af, at alting har og er bærer af en slags sjæl, måske i form af en del af ejerens sjæl. Når noget blev solgt, solgte man derfor en del af ejerens egen sjæl. En ejer og sælger har i forskellige tilfælde været nødt til enten at redde noget sjæl, eksempelvis fra et dyr, som sælgeren har fanget, men solgt videre. Ansvar for dyrets sjæl er så at sige forblevet hos den oprindelige fanger, og derfor er salget sket på betingelse af en bestemt adfærd hos køberen omkring dyret. Derudover har sælgeren forinden salget selv sikret sig en mindre del af dyret for at forblive i en form for sjælelig kontakt med dyret. Sælgeren har skullet sikre sig, at dyrets ånd kom ordentligt videre. Dette behov for en sjælelig forbindelse har i salgsøjemed givet anledning til, at man i den seneste del af den førkoloniale periode har oplevet, at en aftale ikke altid var en aftale. En sælger kunne komme tilbage og kræve handlen omgjort, hvis sælgeren var (blevet) utilfreds med handlen.

William Thalbitzer understreger, at sælgerens sjælelige forbindelse til et aktiv var graderet ud fra, hvor personligt aktivet har været, sådan at de allermest personlige aktiver grundlæggende slet ikke kunne sælges (knive, våben og amuletter) og i stedet måtte med i graven som gravgods. Den sjælelige faktor i handel med løsøre forklares yderligere med en sammenligning om,

12. Thalbitzer 1914, 525.

13. Thalbitzer 1941, 640-641; Høyer 1756-1757, 14.

at også kunstnerens sjæl er uadskillelige fra kunstværket, ligesom eksempelvis en trommesang ejes af dens skaber og en forbandelse er låst ned og ejet af den person, som har købt eller fået den – og i vis sjæl den er indfanget.

Ved fangst var der detaljerede regler for, hvem der havde krav på hvilke dele af byttet. Disse regler varierede og udviklede sig over tid. Finn Gad fremhæver, at det visse steder i Vestgrønland var den, der først satte harpunen i et fangst-dyr, som ejede byttet.¹⁴

Hvad angår det nordligste Kalaallit Nunaat, Avannersuaq, skrev Peter Freuchen, at de fleste ting var en form for fælleseje. Kød der blev ført til bopladsen, blev anbragt i et fælles køddepot, og tyveri var ”tilladt, hvis et menneske har hårdt brug for det, han tager”.¹⁵

Lars Dalager omtaler detaljeret en vestgrønlandsk skik omkring deling af fangst-dyr (sæl) med flere pile i, hvor den første fanger, som fik sat en pil i dyret, blev tilgodeset. Hvis der var brugt harpun og linen var knækket, mistede han dog sin ret. Byttet kunne også deles mellem to fangere, som havde ramt samtidig.¹⁶ Hvis et såret rensdyr blev fundet med et spyd siddende i, havde spyddets ejermand retten til dyret, uanset hvem der endte med at dræbe det. Hvis flere havde medvirket til at nedlægge dyret, var byttet fælleseje.¹⁷

Et frivilligt fordelingsprincip – uden direkte krav om modydelse – har givetvis bidraget til opretholdelsen af et egalitært samfund, hvor enhver forventedes at yde det bedste, man kunne.¹⁸

Hittegods har antageligvis også været et kendt fænomen, forstået på den måde, at hvis nogen fandt noget, som man vidste tilhørte en anden, så skulle det returneres til ejeren, også hvis finderens først efter noget tid fandt ud af, hvem den rette ejermand var.¹⁹

14. Gad 1967, 363.

15. Freuchen 1962, 115.

16. [Dalager] 1758, 2.

17. [Dalager] 1758, 4.

18. De grønlandske sagnfortællinger, her konkret den østgrønlandske sagnfortælling om ”Manden, der aldrig fik sæl” (Rosing 1963, 32-35), bidrager måske retshistorisk til denne antagelse, idet manden i sagnfortællingen – med sine manglende evner til at fange sæl – gengives som lidt latterlig.

19. Høyer 1756-1757, 14; [Dalager] 1758, 3.

Janus Høyer konstaterede, at det førkoloniale samfund opererede med erstatningsret.²⁰ Hvis man havde lånt værktøj og kom til at ødelægge det, skulle man reparere eller erstatte det. Man havde dermed et objektivt ansvar for lånte ting til brug for arbejde på land. Anderledes forholdt det sig med lånte effekter til brug på havet, eksempelvis en kajak, et spyd, en line eller lignende. Hvis man mistede det på havet, skulle man tilsyneladende ikke erstatte det, da det kunne skyldes uheld eller dårlige materialer. Det er næsten, som om Janus Høyer arbejder med en form for culpa og adækvans ved tab til havs.

Samlet om privat ejendomsret må det konstateres, at der har eksisteret klare sociale normer for salg og handel mellem private. Den private ejendomsret har på den baggrund været anerkendt, ligesom andre privatretlige begreber, såsom lån og gaver, har haft deres egne men klare normsæt. Muligvis har skikkene for det vi i dag vil kalde for erstatning, været lidt mere flydende eller direkte ikke-eksisterende. Kildematerialet er sparsomt på dette punkt, og Janus Høyers sondring mellem land og hav kan godt virke lidt konstrueret.

Betaling har fundet sted ikke bare for løsøre, men også for sange og eksempelvis forbandelser. Som betalingsmidler kunne man bruge drivtømmer, ben, hunde, lamper eller lignende. Endvidere har man tilsyneladende også kunne købe større og mere kostbare ting på kredit. Lars Dalager skriver, at hvis en sælger af en båd ikke umiddelbart kunne få hele den aftalte købesum, kunne han give køberen kredit.²¹ Hvis debitor døde inden betalingen havde fundet sted, ville kreditor aldrig nævne sit krav.

Familieret²²

Med den præmis at Østgrønland i begyndelsen af de 20. århundrede er et vindue til også det øvrige førkoloniale Kalaallit Nunaat, hvad Janus Høyers eksempler fra Vestgrønland synes at bekræfte,²³ må der være kildemæssig evidens for, at familien også førkoloniale har været grundelementet i samfundet. Udenom den egentlige familie har der været bopladsens øvrige mennesker

20. Høyer 1756-1757, 15.

21. [Dalager] 1758, 6.

22. Det følgende bygger hovedsageligt på Thalbitzer 1914, 65-75.

23. Høyer 1756-1757.

– eller rettere de øvrige beboere i vinterpladsens ofte eneste beboede hus,²⁴ hvor 5-10 familier har levet sammen.²⁵ Det ser ud til, at den ældste mand i huset i et vist omfang kunne være en slags overhoved. Det afhang af hans evne som fanger og eventuelt hans sønners evner. Kompetencerne som overhoved i huset har været relativt små. Han har tilsyneladende fungeret som vært ved besøg udefra, og han bestemte i nogen grad, hvem der boede hvor i huset, og hvad hver enkelt skulle lave. Der er ingen evidens for, at han derudover har nydt særlige privilegier. Når familierne flyttede ud i sommertelte, forsvandt alle kompetencerne fra vinterhusets overhoved. Herefter var det de enkelte familiers overhoveder, som indtog ledende roller.

I familien har manden været den øverste. Definitionen på en familie har i udgangspunktet været et blodsband, hvorved hustruen – og moren til familiens børn – ikke har haft status af, hvad man i dag kunne kalde et fuldgyldigt medlem. Hun var værdsat, utvivlsomt, med klare forudsatte og afgørende opgaver for familien, men ikke – og i hvert fald ikke før der var født børn, jævnfør nedenfor – som et fast integreret medlem af en ny familie.²⁶

Det førkoloniale Kalaallit Nunaat kendte udmærket en konstruktion mellem en mand og kvinde, som vi dag betegner et ægteskab. Der var ikke ritualer forbundet med indgåelse af ægteskab, men det skulle aftales mellem manden og kvindens familieoverhoved. Derefter blev kvinden hentet af sin nye mand, og hun forventedes at gøre modstand.²⁷ Reglen, den sociale norm, omkring tidspunktet for ægteskabets indgåelse har for både manden og kvinden været, at et ægteskab kunne indgås, så snart en mand kunne forsørge sig selv og den pågældende kvinde. Det har historisk givet mange unge ægteskaber, som dog uden videre senere kunne opløses igen.

24. Holm 1921, 612.

25. Antallet af familier pr. vinterhus har sandsynligvis været for nedadgående gennem den seneste førkoloniale periode og ind i kolonitiden. Agnete Weis Bentzon (1968, 44) skriver, at Hinrich Johannes Rink i 1857 fandt 2 familier for hvert hus i Sydgrønland, mens Hans Egede i 1723 fandt 7-8 familier pr. hus.

26. Gustav Holm (1921, 613) sammenligner hustruens rolle med en elskerindes og en tjenestepiges.

27. Høyer 1756-1757, 7.

Motivet for ægteskabet var fysisk tiltrækning, men i særdeleshed et praktisk behov hos manden for at have en (partner) til at ordne hans ting og hans klæder. Historisk kender vi eksempler på ægteskaber med store aldersforskelle.

Vi kender eksempler på medgift, både hvor manden har betalt kvindens familie for at tage deres datter til sig som hustru og modsat, hvor kvindens familie har betalt en dygtig fanger en medgift for at overtage familiens datter.

Tidlige kilder fra Østgrønland tyder på, at den sociale norm har sondret mellem et ægteskab med børn og et ægteskab uden børn, forstået på den måde, at det ikke var unormalt for hverken mænd eller kvinder at have være gift flere gange (6-8 gange), før et nyt ægteskab blev fuldendt ved at man fik børn. Det bærende synspunkt i den sociale norm på dette punkt har været befolkningens overlevelse, hvilket har indebåret at man anså det barnløse ægteskab for fejlslået.²⁸

Også det såkaldte flerkoneri kender vi som tydeligt accepteret i (også) det førkoloniale Kalaallit Nunaat. Således havde de særligt dygtige fangere mulighed for at opretholde et ægteskab, hvor to koner boede med manden i samme familie. Janus Høyer skrev, at der kendes eksempler på op til fire koner, og at der mellem konerne bestod et hierarki. Førstehustruen havde sin faste plads på den ene side af manden på briksen. De øvrige koner skiftedes til at ligge på den anden side af ham.²⁹

Det førkoloniale grønlandske (inuitiske) samfund har været bevidst om, at man ikke måtte gifte sig med et nærstående familiemedlem. Janus Høyer nævner et normeret forbud mod ægteskabslignende bånd mellem søskende.³⁰

Ægteskabet har under sin beståen ikke været ukendt med vold eller en form for revselse til regulering af konflikter. En hustru, som havde født børn, risikerede at blive revset af sin mand med enten slag eller piskning, i nogle (få) tilfælde endda med et markerende knivsnit af ikke-livstruende karakter. Den østgrønlandske historie kender også eksempler på, at kvinden har udøvet vold mod en ægtemand, som hun har været utilfreds med. Efter sådanne retvisninger er ægteskabet typisk fortsat. Hvis der ikke var børn i ægteskaber med den her type af skænderier, har det været sædvanligt i stedet blot at opløse

28. Se også Nansen 1893, 173.

29. Høyer 1756-1757, 8.

30. Høyer 1756-1757, 9.

ægteskabet. Også i Vestgrønland havde manden ret til at revse sin kone, men dog (umiddelbart) ikke med redskaber (pisk, kniv eller lignende).³¹

Jalousi har været både kendt og socialt accepteret, om end det i ægteskabet sandsynligvis mere har handlet om risikoen for at miste en praktisk hjælper eller forsørger, end det har været tabet af en seksualpartner, som har været styrende. At idealet ikke har været monogami, synes bekræftet af, at der kendes flere eksempler på "festhuse", såkaldte "lampeslukningslege" og konebytteri over kortere eller længere tid, som altid baserede sig på aftaler mellem (ægte)mændene.

Et ægteskab kunne opløses uden videre, især i de tilfælde hvor der ikke var børn. Her kunne både manden og kvinden på en socialt accepteret facon opløse ægteskabet ved simpelthen at flytte sig fra hinanden. Kvinden kunne vælge at flytte tilbage til sin egen familie, og manden kunne smide sin kone ud eller bare vende sig bort fra hende på briksen. Gustav Holm gav nogle eksempler på årsager til skilsmisse i 1914:³² Nogle kvinder ville hellere leve sammen med deres egne familier end med deres mænd. Andre klagede over, at "mandens familie havde negligeret hende" eller "hun var blevet slået eller stukket af sin mand". Mændene sagde om deres ekskoner "Hun spiste så meget, at der ikke var nok til mig" eller "Hun var dårlig til syarbejdet". I andre tilfælde havde de ganske enkelt og uden yderligere grund blot oplyst, at "de var blevet trætte af hinanden".

Den førkoloniale historie er bekendt med en særlig form for opløsning af ægteskaberne, hvor hustruen er blevet røvet af en anden mand, som efter alder og evne som fanger har været anset for at være bedre. Således eksempelvis fortællingen om den ældre, stærkere og dygtigere Papik, som sejlede afsted mod den plads, hvor Patuaq boede med sin jævnaldrende unge hustru. Her gik han direkte op til deres telt og trak hende ned til den medbragte og tomme kajak, som han satte hende i, hvorefter han sejlede væk med den røvede hustru. En situation som den underlegne Patuaq måtte affinde sig med. Denne 'tvangsskilsmisse' uden en efterfølgende blodfejde eller anden sædvanlig konfliktbearbejdning understreger vel i sociologisk forstand det førkoloniale syn på hustruen i familien som en form for objekt udenfor familien.

31. Høyer 1756-1757, 8.

32. Thalbitzer 1914, 70.

Noget egentligt formuefællesskab, som vi kender det fra familieretten i dag, har der ikke været tale om. Når hustruen forlod manden, medbragte hun kun sit tøj, sin lampe og en personlig kniv. Øvrige aktiver tilhørte familien, som hun, jævnfør ovenfor, ikke ansås for (fuldt) integreret i, og derfor havde hun heller ikke en normeret adkomst til dem.³³ Tilbage hos sin egen familie genindtrådte kvinden, i hvert fald i Vestgrønland, i sin fars hus med en datters status.³⁴

Ved skilsmisse tog kvinden spædbørnene med, når hun forlod sin mand, hvorimod bare lidt større børn, som i nogen grad har kunnet hjælpe til, eller som har været under oplæring til bestemte funktioner – drenge som piger – er blevet hos manden i overensstemmelse med den familiemæssige hovedregel om, at familien var defineret som et blodsband.

Døden var forbundet med mange og meget detaljerede sørgeskikke, som repræsenterede en stærk social normering af adfærden i familien – givetvis ud fra en overbevisning om, at døden var noget uheldsskabende og smittende, hvis den ikke blev håndteret rigtigt.³⁵ Både i Vestgrønland og i Østgrønland skulle liget bæres ud gennem enten et vindue eller anden form for passage end den sædvanlige ind- og udgang. Hvis dødsfaldet var sket i et telt, skulle afdøde bæres ud baglæns. Med sig i døden (havet eller fællesgrav) havde den afdøde i nogle tilfælde fået sine mest personlige ejendele (kajak, harpun og diverse værktøj). I andre tilfælde er ejendele angiveligt begravet i nogle nærliggende klipper. I de fleste tilfælde ser det dog ud til, at brugsredskaber er gået i arv.

Arveretligt set har der sandsynligvis været tale om mange 'småboer'. Arven tilfaldt umiddelbart den afdødes ældste voksne søn,³⁶ hvis der var tale om en afdød mand (fanger), og under forudsætning af, at arvingen ikke allerede

33. Kjellstrøm 1973, 195-99.

34. Høyer 1756-1757, 9.

35. Christian Rosing (1906/1946, 33-34) gengiver detaljeret de østgrønlandske sørgeritualer for både afdøde mænd og kvinder. Ifølge Rosing blev alle døde kastet i havet, hvorimod Gustav Holm (1921, 616-17) noterer, at nogle afdøde blev begravet under sten.

36. [Dalager] 1758, 7 specifikt for telt og båd. Dalager fortsætter: "Øvrigt løsøre deles efter for godt befindende mellem moderen [der må være tale om afdødes hustru] og hendes andre sønner."

ejede tilsvarende redskaber og løsøre i forvejen.³⁷ I så fald overgik arveretten til afdødes brødre og i mangel herpå til afdødes venner. Enken og mindreårige børn arvede ikke noget.

Den førkoloniale arveret har ikke umiddelbart skelnet mellem biologiske børn og børn som en fanger havde taget til sig, men i Vestgrønland ser det dog ud til, at mandens egne sønner gik forud for eventuelle andre børn.³⁸

Arveretten har indebåret en forpligtelse til med de pågældende redskaber og løsøre at forsørge en eventuel enke og/eller mindreårige børn. Således bekræfter den førkoloniale arveret, ligesom de sociale normer omkring jord og løsøre, at ret til noget ofte har været direkte forbundet med en forpligtelse til også at bruge de pågældende ting. Intet har således ligget ubrugt hen.

Den førkoloniale familieret var i meget høj grad både motiveret og i sine enkelte udtryk præget af familiernes og samfundenes behov for overlevelse. Der har været tale om praktiske samlivsformer og løsninger, hvor andre principper end overlevelse, fred og velstand har været trængt helt i baggrunden. Romantik og sædelige kutymer uden sammenhæng med samfundets overlevelse er generelt blevet undertrykt. Som et yderligere eksempel herpå skal fremhæves Gustav Holms fortælling fra den Sydøstgrønlandske boplads, Imarsivik, hvor der kun var fem mænd, men 16 kvinder (og børn). Flere af kvinderne havde derfor påtaget sig den maskuline rolle som fangere og var retmæssige ejere af fangstudstyr.³⁹

Kriminalret – drab, vold og tyveri

Den førkoloniale periode har været præget af drab og blodhævn som en primitiv form for rettergang. Både de publicerede sagn og myter og optegnelser fra særligt Østgrønland vidner om disse kædereaktioner. At disse drab ikke alene har været socialt accepterede som en form for retlig hævn eller lovlig selvtægt, men nærmest blev forventet, har selvsagt medvirket til en markant ustabilitet i samfundene og i visse tilfældet ligefrem truet med at medføre nogle bo-

37. Idet "ingen Grønlænder haver in duplo af sådanne Eyendele" (Dalager 1915 [1752], 23).

38. Høyer 1756-1757, 13.

39. Thalbitzer 1914, 67, note 1.

pladsers kollektive undergang.⁴⁰ I perioden 1885-1893 blev der begået ni drab i Ammassalik-området.⁴¹ Efter handelsstationens oprettelse 1894 og frem til 1921 blev der så vidt vides ikke begået drab blandt de ca. 400 indbyggere.⁴²

Det førkoloniale samfund havde dog andre og ligeså bemærkelsesværdige normer for, hvad vi i dag ville betegne som drab. Hvis der var for mange piger på en boplads og dermed for få drenge til at opretholde en tilstrækkelig fremtidig fangst, kunne man lade nogle af pigerne dø bevidst. På samme måde var der en retlig forståelse for medlidenhedsdrab på personer, som i lang tid havde været plaget af sygdom eller (voldsomme) smerter.⁴³ Hvis en kvinde døde under barsel, og familien eller husfællerne ikke kunne tage sig af den nyfødte, var det socialt acceptabelt at lade barnet afgå ved døden.

Ifølge Henric Christopher Glahn skelnede de førkoloniale samfund mellem tilladelige og utilladelige mord.⁴⁴ Et tilladeligt drab kunne for eksempel begås som led i blodhævn, hvor en slægtning slog ihjel som hævn for et drab begået på et familiemedlem. Præventive drab skulle forhindre yderligere drab på en boplads. Tilladelige var også heksedrab, og uagtsomme drab har nok heller ikke ført repressalier med sig, ikke i Vestgrønland i hvert fald.⁴⁵ Til klassen af utilladelige drab henregnede Glahn særligt lystmord og 'voldsdrab'. Retshistorien rummer derudover nogle enkelte kendte fortællinger om bopladser, hvor et enkelt menneske antageligvis har mistet forstanden og konkret været til fare for andre på bopladsen. I disse (få?) situationer ligner det, at familierne har kunnet stå sammen om at tage livet af den pågældende. De førkoloniale samfund kendte, så vidt vi ved, ikke til frihedsberøvelse som straf.

Der har hersket et anderledes syn på tyveribegrebet, end det vi kender i dag. Tyveri begået af nød, og hvor gerningsmanden har begrænset skaden ved sin handling – eksempelvis tyveri fra et køddepot, motiveret af sult, hvor gerningsmanden efterfølgende har tildækket depotet – har været socialt ac-

40. Gad 1967, 363; Høyer 1756-1757, 17.

41. Holm & Petersen 1921, 618.

42. Optalt under Gustav Holms ekspedition i 1884.

43. Høyer 1756-1757, 18.

44. Glahn 1771, 327.

45. Høyer 1756-1757, 18.

ceptabelt.⁴⁶ Tyveri begået af lyst eller for at bringe nogen i vanære eller nød, har været i strid med den sociale norm på området, men forbrydelsen skulle påtales af offeret selv, og således var det efterfølgende op til den enkelte forurettede at genoprette den sociale orden ved at udfordre gerningsmanden til en sangkamp og få ham udskammet. I andre tilfælde har grovere tyveri, som for eksempel en uretmæssig udtømmning af en kødgrav, udløst et direkte voldeligt overfald på gerningsmanden.⁴⁷ Peter Freuchen fortæller om en mand, der havde en lidt for grådig appetit på lever, som han i uacceptabelt omfang tog fra det fælles køddepot. Det fik de andre beboere til at lægge en fælde for ham i form af en frossen hundelever, som den sultne mand spiste med svær sygdom til følge. Og da han året efter døde af andre grunde, blev det anset for en naturlig staf fra Silarsuaq, "en slags retfærdighedens store ånd, som rammer alle lovovertrædere".⁴⁸

Finn Gad formodede, at der ikke var mange tyverier i det gamle grønlandske samfund.⁴⁹ Ganske vist bygger den antagelse på den første periode af koloniseringen (1721-1808), men her bliver det fremhævet, at der i den periode ikke var registreret ét eneste tilfælde af tyveri.

Andre forbrydelsestyper har kun eksisteret i mindre udpræget form, ligesom deres sociale normer har varieret mere.

Procesret og konfliktbearbejdning

Som tidligere nævnt var der ingen centralmagt i det førkoloniale samfund. Der var derfor behov for alternative konfliktløsningsværktøjer, når de sociale normer ikke i sig selv var tilstrækkelige.

Den i udgangspunktet normerede måde at løse lidt større konflikter på har været sangkampen, hvor begge parter enten selv eller gennem repræsentation havde lejlighed til at søge modparten latterliggjort og udskammet – og i yderste tilfælde til et niveau, hvor "taberen" af en sangkamp måtte forlade en

46. Høyer 1756-1757, 11. Rationalet var, at hvis ejeren havde været til stede ved borttagelsen af nødvendig mad, ville han alligevel have givet lov, da det havde været umenneskeligt at nægte en trængende person livets fornødenheder.

47. Gad 1967, 364.

48. Freuchen 1962, 117.

49. Gad 1974, 147.

boplads efter at have mistet enhver respekt. Dommerne i sangkampen har været tilhørerne i form af de øvrige beboere på stedet, på hvis reaktion duellanterne har kunnet høre, hvem der blev grinet mest ad og dermed, hvem der tabte. Finn Gad fremhæver, at sangkampe ikke altid behøvede at fungere som (uegentlige) retsafgørelser, men også kunne være rene folkeforlystelser – men også her kunne det blive med tragisk udgang.⁵⁰

Mindre konflikter er tilsyneladende, i hvert fald i Thule-distriktet (Kap York/gamle Uummanaq), blevet løst ved drillerier,⁵¹ hvor offeret så at sige både har lært af drillerierne og naturligvis mærket bopladsens mangel på respekt gennem drillerierne.

Afslutning

Det førkoloniale grønlandske samfund kendte et betydeligt antal sociale normer, som i praksis har fungeret som retsregler. Dette korte retshistoriske rids fra den sene periode af det førkoloniale Kalaallit Nunaat bygger overvejende på kildemateriale indsamlet i Østgrønland, som først sent i 1800-tallet blev koloniseret. Her findes der en stor mængde skriftligt indsamlet materiale fra den tidlige kolonitid, hvilket skaber en formodning om, at tiden før koloniseringen har stået i meget klar erindring og dermed har kunnet nedfældes med stor præcision og detaljegrad. Janus Høyers juridisk detaljerede afhandlinger om Vestgrønland fra 1750'erne har også spillet en afgørende rolle for forståelsen af den tidlige grønlandske retshistorie.

Regler og skikke i Østgrønland og Vestgrønland har sikkert ikke været ens, men overordnet set vil der efter alt at dømme især over tid have været mange flere ligheder end forskelle, hvorfor det antages at materialet fra Østgrønland i rimelig grad også har været et vindue til det øvrige førkoloniale Kalaallit Nunaat.

Omkring den sociale normering skal det afslutningsvis bemærkes, at selvom der jo ikke har været retsregler samlet under en suveræn som eksempelvis en statsmagt, har de enkelte normer og deres både formelle og uformelle proces for konfliktløsning klart bevist sig egnede til at opretholde funktionelle samfund.

50. Gad 1967, 366.

51. Breinholt 1982, 64.

Litteratur

- Bentzon, Agnete Weis. 1968. Familiens organisation i de grønlandske samfund. *Nyt fra Samfundsvidenskaberne* 10.
- Dalager, Lars. 1915 [1752]. *Grønlandske Relationer. Grønlændernes Liv og Levnet* (Det Grønlandske Selskabs Skrifter, 2). København: G. E. C. Gad.
- [Dalager, Lars]. 1758. Grønlændernes indbyrdes Skraae og Vedtægter. Baade til at oplyse Landets Historie og Omstændigheder, saa og til Negocianternes Nytte. *Oeconomisk Journal*, 1-19.
- Freuchen, Peter. 1962. *Peter Freuchens bog om Eskimoerne*. København: Gyldendal.
- Gad, Finn. 1967. *Grønlands historie. I. Indtil 1700*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Gad, Finn. 1974. *Fire detailkomplekser i Grønlands historie 1782-1808. Sammenstilling og fortolkning af materiale*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- [Glahn, Henric Christopher]. 1771. *Anmærkninger over de tre første Bøger af Hr. David Crantzes Historie om Grønland*. København: Vajsenhuset.
- Holm, Gustav, & Johan Petersen. 1921. Beskrivelse af Angmagssalik Distrikt. Side 560-661 i: *Grønland i Tohundredaaret for Hans Egedes Landing*. II, red. G. C. Amdrup m.fl. (Meddelelser om Grønland, 61). København: C. A. Reitzel.
- Høyer, Janus. 1756-1757. *Juris Grönlandici capitibus nonnullis adumbrati specimen*. 2 bd. København: Lud. Henr. Lillie. Fyldig omtale i tidsskriftet *Fortgesetzte Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den Königl[ichen] Dänischen Reichen und Ländern* 2.3 (1762) 234-239.
- Kjellström, Rolf. 1973. *Eskimo Marriage. An account of traditional Eskimo courtship and marriage* (Nordiska museets Handlingar, 80). Lund.
- Larsen, Finn Breinholt. 1982. *Regler og konfliktbearbejdningsmetoder hos de grønlandske eskimoer i den førkoloniale periode*. Speciale, Århus Universitet.
- Nansen, Fridtjof. 1893. *Eskimo Life*. London: Longmans, Green, and Co.
- Nielsen, Flemming. 2017. Hyldest til Christian VI - begyndelsen til en grønlandsk litteratur. *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning 2015-17*, 31-54.
- Petersen, Robert. 1965. Some regulating factors in the hunting life of Greenlanders. *Folk* 7, 107-24.
- Petersen, Robert. 1980. Principper og problemer omkring kollektiv ret til jorden. *Retfærd* 16, 5-21.

- Rink, Hinrich Johannes. 1871. *Eskimoiske eventyr og sagn. Supplement*. København: C. A. Reitzel.
- Roberts, Simon. 1976. Law and the study of social control in small-scale Societies. *The Modern Law Review* 39, 663-79.
- Rosing, Christian. 1946 [1906]. *Østgrønlænderne. Tunuamiut* (Det Grønlandske Selskabs Skrifter, 15). København: Ejnar Munksgaard.
- Rosing, Jens. 1963. *Sagn og saga fra Angmagssalik*. København: Rhodos.
- Thalbitzer, William. 1941. *The Ammassalik Eskimo. Contributions to the ethnology of the east Greenland natives. Second part, second half-volume* (Meddelelser om Grønland, 40). København: C. A. Reitzel.
- Thalbitzer, William (red). 1914. *The Ammassalik Eskimo. Contributions to the ethnology of the east Greenland natives. First part*. (Meddelelser om Grønland, 39). København: C. A. Reitzel.